

*Межов О. Г.,**доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки**Костусяк Н. М.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови та лінгводидактики
Волинського національного університету імені Лесі Українки**Здиховська Т. В.,**кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Волинського національного університету імені Лесі Українки*

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТНО-АДРЕСАТНИХ ВІДНОШЕНЬ У СПОНУКАЛЬНИХ ВИСЛОВЛЕННЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті здійснено системний аналіз засобів вираження суб'єктно-адресатних відношень у прямих висловленнях спонукальної модальності, дібраних із текстів художнього та розмовного стилів сучасної української мови. Схарактеризовано семантику предикатних синтаксем як ядра пропозиційної структури спонукальних речень. Виявлено валентний потенціал, лексичне наповнення та морфологічні засоби вираження предикатів. Встановлено компонентний склад зумовлених валентністю предиката субстанційних синтаксем. Визначено відмінкові варіанти суб'єктних та адресатних синтаксем, характер семантико-синтаксичних відношень між ними. Описано можливість експліцитного / імпліцитного вираження семантичних компонентів спонукальних висловлень. У пропозиційній структурі прямих спонукальних речень найчастіше функціонують дієслівні предикати фізичної, психоемоційної, розумової та мовленнєвої діяльності переважно з інтенціями наказу та прохання в імперативних, перформативних та інфінітивних формах дієслова. Валентність таких дієслівних предикатів передбачає обов'язкові експліцитно чи імпліцитно виражені субстанційні синтаксеми (суб'єктну у називному відмінку, адресатну – в давальному або суб'єктно-адресатну – у кличному) та зрідка факультативні (об'єктну, локативну, інструментальну). Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом предикатної синтаксеми, відображають стосунки між мовцем та адресатом мовлення у конкретних спонукальних комунікативних актах, зокрема ілюктивні наміри наказу, прохання, благання, вимоги, команди, заклику тощо. Такі комунікативно-прагматичні інтенції можуть мати як експліцитне вираження за допомогою відповідних типів предикатів, так і бути прихованими. Попри структурні відмінності, усі розглянуті спонукальні висловлення як синтаксичні синоніми, об'єднані єдиним пропозиційним змістом, репрезентованим сукупністю семантем, що віддзеркалюють базові суб'єктно-адресатні відношення в загальній системі спонукальності.

Ключові слова: спонукальні висловлення, речення, синтаксема, валентність, відмінок, модальність, суб'єктно-адресатні відношення.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиріч у полі зору багатьох дослідників різних лінгвістичних напрямів перебувають модальні типи речень, серед яких особливе місце відведене спонукальним конструкціям, що, за визначенням А. П. Грищенка, «...виражають спонукування співрозмовника або читача до виконання / невиконання дії, позначеної дієсловом або іншим повнозначно-лексичним компонентом» [1, с. 634]. Активний розвиток комунікативного й семантичного аспектів синтаксису в українському мовознавстві зумовив необхідність вивчення не тільки формально-граматичної організації спонукальних висловлень, а й специфіки відображення в них позамовних ситуацій, змістових відношень між компонентами, комунікативно-мисленнєвої діяльності мовців, модальних значень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме підґрунтя для сучасних різноаспектних досліджень категорії спонукальності в україністиці заклали праці із функційно-семантичного синтаксису І. Р. Вихованця [2], А. П. Загіткі [3], граматики апеляції М. С. Скаба [4]. Концепції цих учених розвинуто, поглиблено, удокладнено в новітніх граматичних студіях. Зокрема Н. М. Костусяк зосередила увагу на вивченні функційних ознак грамеми спонукальної синтаксичної модальності [5], С. Т. Шабат-Савка – спонукальності як підкатегорії комунікативної інтенції [6], С. В. Харченко – семантико-синтаксичної та комунікативної структури речень спонукальної модальності [7], О. Л. Даскалюк – семантико-граматичних параметрів імператива [8], А. Є. Пянтковська – інтонаційних особливостей спонукальних конструкцій [9], І. Ю. Шкіцька – спонукальної модальності безособово-інфінітивних речень шляхом аналізу їх формально-семантичної та комунікативної організації [10]; С. Б. Шило – засобів вираження спонукальної модальності в агітаційно-політичному дискурсі [11], О. Л. Дмитренко – у публіцистичному дискурсі [12], О. С. Шатілова – в науковому тексті [13]; Г. Г. Дрінко – зацентувала на зіставленні спонукальних конструкцій в англійській та українській мовах [14]. Попри таку різновекторність досліджень на матеріалі текстів

багатьох жанрів і стилів української та іноземних мов, потребує ґрунтовного аналізу пропозиційна структура спонукальних висловлень, їх синтаксична організація та характер семантико-синтаксичних відношень між компонентами, позаяк без глибокого пізнання елементарних одиниць синтаксису неможлива побудова викінченої функційно-граматичної теорії.

З огляду на це мета пропонованої статті – здійснити системний аналіз засобів репрезентації суб'єктно-адресатних відношень у висловленнях спонукальної модальності, дібраних з текстів художнього та розмовного стилів сучасної української мови. Реалізація мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) схарактеризувати семантику предикатних синтаксем як ядра пропозиційної структури спонукальних речень; 2) виявити валентний потенціал, лексичне наповнення та морфологічні засоби вираження предикатів; 3) встановити компонентний склад зумовлених валентністю предиката субстанційних синтаксем; 4) визначити відмінкові варіанти суб'єктних та адресатних синтаксем, характер семантико-синтаксичних відношень між ними; 5) описати можливості експліцитного / імпліцитного вираження семантичних компонентів прямих спонукальних висловлень.

Виклад основного матеріалу. Категорія спонукальності охоплює широкий спектр синтаксичних конструкцій різної будови. Основним її репрезентантом у системі мовлення є спонукальні висловлення з дієсловами наказового способу на зразок Сину, принеси води, глибинну семантичну структуру яких формують дві пропозиції, що демонструє трансформація розчленування: 1. Мати (мовець, адресат) попросила (мовленнева дія) сина (адресат мовленневої дії). 2. Син (потенційний виконавець волі мовця) принесе (його можлива фізична дія) води (об'єкт фізичної дії). Отож, такі висловлення відбивають щонайменше дві позамовні ситуації. Семантичний і валентний тип предиката може передбачати й інші субстанційні синтаксеми – адресатну, інструментальну, локативну, напр.: Мамо, виший мені рушника червоними нитками! Брате, заграй на гітарі! Тату, привези нам з міста машиною різдвяні подарунки! Відповідно до комунікативного наміру мовця співрозмовник «повинен сприймати інформацію адресанта, а пізніше – реалізувати її у вигляді дії, до якої спонукає мовець» [5, с. 67].

Як бачимо, глибинна семантична організація таких речень, попри лаконічність їх зовнішньої форми, досить складна. Якщо на формально-граматичному рівні речення маємо два обов'язкові члени речення – підмет у кличному відмінку та координований із ним імперативний присудок, яким на семантико-синтаксичному рівні речення відповідають вокативна та предикатна синтаксеми, то внутрішня пропозиційна структура охоплює декілька валентно пов'язаних із базовим предикатом семантем: суб'єкт дії-мовець, дія суб'єкта-мовця, адресат дії-суб'єкт потенційної дії, його потенційна дія, можливі об'єкт дії, засіб або знаряддя дії, локатив, адресат. На семантико-синтаксичному й формально-граматичному рівнях деякі з цих компонентів виражені імпліцитно. Про них стає відомо з мовленневої ситуації або контексту.

Семантико-граматичну парадигму власне спонукальних речень у конкретних мовленнєвих актах найчастіше формують дієслівні (імперативні) предикати другої особи однини та множини, валентність яких передбачає субстанційну вокативну синтаксему у кличному відмінку, що координується з числовими формами дієслів, напр.: Хлопче, заспівай – Хлопці, заспі-

вайте – Співай, хлопче – Співайте, хлопці. Особливістю граматичної системи української мови є вживання форми першої особи множини доконаного (рідше – недоконаного) виду множини, яка вербалізує потенційну і бажану для мовця спільну дію співрозмовника (адресата) із суб'єктом мовлення (адресантом): Заспіваймо, хлопці – Співаймо, хлопці. «За умови функціонування предиката у формі першої особи множини, спостерігаємо часткову зміну семантики реченнєвої структури. У такому разі роль потенційного виконавця дії виконує не лише адресат мовлення, а й сам адресант. У них суб'єктна синтаксема (предметна частина апеляції) унаслідок великої семантичної самодостатності предиката часто зазнає редукції, тобто має імпліцитний вияв» – переконливо наголошує Н. М. Костусяк [5, с. 68–69]. Ситуативний або мовленнєвий контекст допоможе встановити адресата мовлення як потенційного виконавця дії у спонукальних висловленнях штибу: Змагайтесь! Ідім вперед! (Б. Лепкий); Завертаймо. Тільки ненадовго (Ю. Мушкетик); – Дуже приємно. Ходімо зі мною до першої знімальної групи (Ю. Яновський).

Комунікативно-семантичним ядром спонукальних конструкцій є предикати фізичної, мовленнєвої, психоемоційної, розумової діяльності, переміщення й руху тощо, лексичне наповнення яких, відповідне інтонуювання та конситуація уможливує вираження різноманітних комунікативних інтенцій суб'єкта-мовця, таких як наказ: – У дві шеренги – становись! (Г. Тютюнник); – Дзвони в телефон! Узнай, де ворог! (М. Хвильовий); заклик: Пізнайте істину і істина звільнить Вас (Є. Сверстюк); Гей, вдарте в струни, кобзарі..! (П. Тичина); Співай, поете! (В. Сосюра); Одійдіте, недруги лукаві! Друзі, зачекайте на путі! (В. Симоненко); прохання: – Будь ласка, покиньте кімнату! (М. Хвильовий); – Засвітіть, будь ласка, горішнє світло (Ю. Яновський); Пиши мені про все, може, на Різдво приїду (В. Підмогильний); – Принеси, будь ласка, води (А. Дімаров); Скажи мені, отамане, що робив Симеон у Разіна? (Ю. Мушкетик); запрошення: Як одужаєш, то вертайся в роту, радо прийму (О. Гончар); – Оце ж беріть та й куштуйте (Г. Тютюнник); благання, вмовляння: Тільки не кажи батькові..! (Н. Гуменюк); Шановний вчителю, простіть його і не беріть за зле слів нерозважних (Леся Українка); Порадь мені, моя матінко, Порадь мені, моя рідная, Кого брати та у бояря? (Ю. Яновський); Іди, сину, між люди, проси милостиню (В. Яворівський); дозвіл: Помітивши замполіта, офіцери схоплюються... – Сидіть, – махає рукою Воронцов (О. Гончар); – Ваша мати там! Робіть, що хочете! (М. Хвильовий); Що ж, писарю, скликай судне колесо (Ю. Мушкетик); вимога: Освободи дорогу і пропусти весілля! (Н. Гуменюк); Зараз же виведіть дітей в іншу кімнату! (А. Дімаров); Доста вже, небоже, доста, пусти, най я собі йду... (В. Стефаник); Стріляй, бузувіре, стріляй, зраднику! (М. Стельмах); команда: Заспівай! – лунають команди (Г. Тютюнник); примус: – А глянь мені у вічі, кажи правду, як на сповіді (М. Старицький); рекомендація, пропозиція: – Значить ти редактор. Підсидай, напиши собі конституцію і принеси, побалакаємо (Ю. Яновський); Навідайтесь так місяців через два-три...! (В. Підмогильний); Зробіть з нього біфштекс і викиньте собакам! (Н. Гуменюк); інструкція, вказівка: – Прямо, та й прямо, та й прямо, та й нікуди ж не звертайте!.. (О. Довженко); Гаразд, вистрибуйте у своє вікно і – прями-сінко у мої двері (Н. Гуменюк); – Сховайся за вербою! (Леся Українка); Ідіть, посли, у ванькир і чекайте нашого рішення

(Ю. Мушкетик); порада, настанова, повчання: Перегляньмо спогади про Шевченка (С. Сверстюк); Дивися, синку, вчися, люби цю землю, як свою душу (С. Гуцало); Готовий будь! Збирайся, мій сину! (В. Сосюра); Запам'ятайте ці слова, українці! (В. Яворівський); Зачекайте, зачекайте, не робіть поспішних висновків! (О. Ірванець); попередження, застереження: Тільки глядіть, не приведіть сюди й Ганни (М. Хвильовий); Султане, схаменися! (П. Загребельний); Готуйтеся, людоньки, завтра комісія буде! (О. Гончар); Йди, чоловіче, з хати не доводь до гніву (С. Гуцало); – Ну, перестань, не лізь у пляшку (О. Ірванець). В одному спонукальному висловленні деякі комунікативні інтенції можуть накладатися одна на одну. Такий синкретизм ілокуцій мовця зумовлений відсутністю у наведених конструкціях їхніх прямих лексичних маркерів. Лише мовленнєвий контекст, позамовна ситуація уможливають їх ідентифікацію адресатом-потенційним виконавцем волі адресанта.

Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом дієслівного предиката наказового способу конденсовані у формі звертання, яке часто лексично не виражене в реальних мовленнєвих актах. Конситуація уможливає відновлення елімінованого вокатива та відповідних семантико-синтаксичних відношень. Функційним еквівалентом кличного відмінка може бути особовий займенник у формі 2 особи однини (ти) або множини (ви), напр.: Ти приїзди до нас ще; Ви йдіть вже до хати. Його переміщення у постпозицію надає висловленню специфічного емоційно-стилістичного забарвлення завдяки, зокрема, відповідному інтонуванню, пор.: Приїзди ти до нас ще; Ідіть ви вже до хати. Семантичний суб'єкт, виражений особовим займенником «логічно й психологічно увиразнює контакт між мовцем і слухачем, посилює або послаблює варіантне спонукальне значення висловлення» [7, с. 9]. Якщо ж такий особовий займенник в усному мовленні виділяється інтонаційно, а на письмі – комами, спонукальне висловлення набуває зневажливого експресивного відтінку: Ану, ти, стань тут! Гей, ви, ідіть звідси! (розм.). У займенникових формах зосереджено семантико-синтаксичну функцію адресата-потенційного суб'єкта дії, яку зазвичай виражає вокатив.

Перформативні висловлення, які не описують відповідної дії, а рівнозначні здійсненню цієї дії [3, с. 461], здатні виражати ті ж комунікативні наміри мовця, що й розглянуті попередню власне спонукальні (наказ, прохання, запрошення, благання, пораду, заклик, пропозицію, дозвіл, заборону, вимогу, рекомендацію, попередження і под.). Проте на відміну від власне спонукальних конструкцій, де ілокуція адресанта дещо прихована, у перформативних реченнях наявність дієслівних предикатів штибу наказую, прошу, запрошую, благаю, раджу, закликаю, пропоную, дозволяю, забороняю, вимагаю, рекомендую, попереджаю, значно виаскравлює її. В останніх простежуємо чіткіший вияв суб'єктно-адресатних відношень через вербалізацію мовця й адресата мовлення, напр.: Я вам наказую мовчати (Леся Українка); А я раджу вам пройтись (В. Винниченко); Я Вас благаю вислухати мене (Леся Українка). За елімінації суб'єктної синтаксеми у конкретних актах спілкування, їх нескладно відновити з особової дієслівної форми перформатива: Прошу тебе не втручатися в мої особисті справи (А. Головка); Вам же раджу поспішитись (Вал. Шевчук). Імплицитно виражених адресатів-потенційних виконавців дії можна встановити з контексту: Наказую персонально повернутись живим (О. Довженко); Іменем Реввійськради республіки нака-

зую скласти зброю (О. Довженко); Наказую негайно виловити банду... (М. Хвильовий); І взагалі раджу бути пильнішими (І. Багряний); – Тоді пропоную просто загубитися. Випадково (І. Роздобудько). Нерідко займенниковий адресат уточнюється вокативною синтаксею: Властю мою гетьманською бороню тобі, князю, втручатись у наші справи! (П. Куліш).

Якщо глибинна семантична організація власне спонукальних і перформативних речень тотожна (містить семантику суб'єкта (мовця), предиката вольової дії, адресата-потенційного суб'єкта, предиката потенційної дії та можливого об'єкта), то поверхнева семантико-синтаксична й формально-граматична структура у них відрізняється. Власне спонукальні речення містять облігаторні вокативну та предикатну синтаксеми, інколи факультативні – об'єктну, адресатну, інструментальну, локативну, а перформативні конструкції – суб'єктну в називному відмінку; базову предикатну переважно у формі першої особи однини перформативного дієслова; адресатно-суб'єктну в давальному або знахідному відмінках; залежну предикатну, виражену об'єктом інфінітивом, який непрямо називає дію-спонукування.

Перформативні конструкції охоплюють дві обов'язкові пропозиції (пор.: Я вам наказую мовчати ← Я вам наказую + Ви повинні мовчати; Я Вас благаю вислухати мене ← Я Вас благаю + Ви маєте вислухати мене. Адресат мовлення у давальному або знахідному відмінках, який одночасно є потенційним виконавцем волевиявлення суб'єкта-мовця, може виконати або не виконати дію, виражену об'єктом інфінітивом залежно від обставин спілкування, ілокутивних намірів адресанта, вербальних і невербальних засобів впливу, прогнозованого перлокутивного ефекту тощо.

Отож, перформативні речення, як і вокативні власне спонукальні являють собою семантично складну двочленну комунікативну одиницю, у якій «суб'єктом і предикатом першої конструкції виступають мовець і його вольова дія на об'єкт, тобто співбесідника, а суб'єктом і предикатом другої конструкції – співбесідник і його потенційна дія (з можливим об'єктом, адресатом, знаряддям дії тощо...)» [2, с. 187]. На комунікативному рівні простежуємо кореляцію суб'єкта вольової дії з адресантом мовлення, тобто мовцем, а адресата вольової дії-суб'єкта потенційної дії – з адресатом мовлення, тобто співрозмовником. Перформативні структури як синонімічні паралелі вокативних власне спонукальних речень, розширюють граматичну парадигму спонукальності й уможливають варіативність використання висловлень спонукальної модальності в конкретних актах спілкування. Синтаксичними синонімами до перформативних висловлень виступають також конструкції з непрямою та прямою мовою, напр.: Я прошу і все село просить, щоб ти в нашому клубі виступив, поспівав трохи (А. М'ястківський); Жаль стало його, я і раджу: «Відхиліться думками від клопоту!» (В. Барка). Усі розглядані синтаксичні синоніми, попри структурні відмінності, об'єднані єдиним пропозиційним змістом, репрезентованим сукупністю семантем, що віддзеркалюють базові суб'єктно-адресатні відношення в загальній системі спонукальності.

Комунікативно-прагматичні інтенції наказу, команди, вимоги, примусу, заборони з відтінком категоричності найчіткіше передають інфінітивні речення односкладного структурно-семантичного типу, напр.: – Покликати, – коротко звелів султан, і в його голосі чулася нетерплячка (П. Загребельний);

Зняти головні убори! (О. Гончар); Стояти тут! Нема шляхів назад (М. Бажан); Патрони береги! Стріляти лише по цілі і напевне! (І. Підсуха); Крізь те гудіння Ганна почула: «Встати, суд іде» (Ю. Мушкетик). Увиразне категоричність спонукальних висловлень повтор інфінітива або ампліфіковані ряди інфінітивів: Буде бій. – Гей – но! Прапор зняти! Ми бились за Україну... Знять! (Г. Косинка); – Ану встать! – випростався поліцей. Два інші теж похмуро дивилися на шевця. – Вста – ать. Кому сказано!!! (Григор Тютюнник); А навкруги сміх. – Качати Василька. – Качати (А. Головка); Мовчать! Взяти їх! – офіцери відтісняють солдатів у куток (О. Довженко); Стояти! Не рухатись! Мовчати! Митися, голитися, одягатися (О. Кононенко).

Інфінітивні спонукальні речення з авторською інтенцією заклику трапляються в поетичних текстах: Лихую зваду залишити! Спокій вернути краю, Прийти до згоди без війни, По братньому звичаю (Леся Українка); Учатися! Вдихати шум віків, Рости і розумнішати! Дивитись дедалі все яснішими очима на землю нашу (М. Рильський); Тож не схилять голів! Боротись і боротись! (Л. Первомайський); Дзвонить, дзвонить в усі кінці! хоч «аллю» почути сонне (Л. Талалай). Адресат мовлення, він же потенційний суб'єкт – виконавець волі мовця, у формі давального відмінка зазвичай лексично не виражений, адже комунікативний акцент у таких висловленнях зроблено на дії, репрезентованої інфінітивом. Якщо потрібно увиразнити адресата-потенційного діяча, автор (мовець) його вербалізує.

Попри лаконічність зовнішньої форми таких висловлень, їхня глибинна пропозиційна структура дещо складніша й подібна до перформативних синтаксичних моделей, пор.: Атакувати ворога! – Командир наказав бійцям / атакувати ворога. У реальних мовленнєвих актах адресант з метою мовної економії експлікує лише інфінітивну частину пропозиції як рему – комунікативне ядро висловлення, куди входять предикат потенційної дії та імпліцитно або експліцитно виражений адресат вольової дії мовця (співрозмовник), що виступає одночасно у функції потенційного діяча. Інфінітив також може бути поширений валентно зумовленими об'єктами, інструментальними чи локативними синтаксемами: Всім розійтись! Гасити зараз свічі! (І. Кочерга); Стріляти лише по цілі і напевне! (І. Підсуха); Усім вийти з машини (О. Кононенко). Інфінітивні спонукальні висловлення сприяють експресивізації мовлення, а тому за емоційним забарвленням зазвичай окличні.

Конструкції з інфінітивами, ускладненими модальними словами варто, можна, необхідно, потрібно, слід, треба здебільшого експресивно нейтральні, напр.: Треба ходити на роботу, зарплата мізер, та й та з переборами (Л. Костенко); Сприймати все треба спокійніше (Л. Костенко); А недосяжне не можна кидати (У. Самчук); Треба поспішати (Ю. Шпол); Але не слід забігати вперед (Ю. Шпол); Треба причепитися до чогось і скерувати розмову в потрібний бік (Ю. Шпол). Вживання модальних часток додає висловленням чіткості, конкретності: Писати тільки правду, не зраджувати її ні за яких обставин (О. Довженко), а заперечних – категоричності й експресивності: Не ходити туди! Не стояти на місці! (розм.) Фазові дієслова починати, продовжувати, завершувати доповнюють спонукальну семантику як окличних, так і неокличних висловлень завдяки їх уживанню у формі імператива: Починай грати! Продовжуйте читати! Завершуйте працювати! Важливу роль у вираженні такими інфінітивними конструкціями різних праг-

матичних інтенцій відіграють невербальні засоби комунікативного впливу та інтонація, які часто допомагають досягнути перлокутивного ефекту, тобто реагування адресата на заборони, вимоги, команди, примус, заклики, вказівки, попередження, застереження, погрози, шантаж. Такі ілокутивні наміри мовця, як поради, настанови, повчання, рекомендації, пропозиції, реалізуються в інфінітивних висловленнях з часткою б (би), у яких спонукальність дещо послаблена, а відповідно нейтралізована оклична інтонація, пор.: Варто було б обеззброїти (Ю. Яновський); Треба було б зробити наступний крок (І. Роздобудько); Добре було б піти й убити обох (В. Лис); Можна було б зайти до Будинку кіно (І. Роздобудько); Можна було б роздобути трохи дров для дому (Т. Прохасько); Варто було б записувати (І. Роздобудько); Помити б її треба (І. Роздобудько).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у пропозиційній структурі спонукальних речень найчастіше функціонують дієслівні предикати фізичної, психоемоційної та мовленнєвої діяльності з інтенціями наказу та прохання в імперативних, перформативних та інфінітивних дієслівних формах (прямі висловлення). Валентність таких дієслівних предикатів передбачає обов'язкові експліцитно чи імпліцитно виражені субстанційні синтаксеми (суб'єктну у називному відмінку, адресатну – в давальному або суб'єктно-адресатну – у кличному) та зрідка факультативні (об'єктну, локативну, інструментальну). Суб'єктно-адресатні відношення, які виникають за посередництвом предикатної синтаксеми, відображають стосунки між мовцем та адресатом мовлення у конкретних спонукальних мовленнєвих актах, зокрема ілокутивні наміри наказу, прохання, благання, поради, дозволу, заборони, погрози, вимоги, команди, вказівки, рекомендації, заклику, попередження тощо. Такі комунікативно-прагматичні інтенції найяскравіше представлені в перформативних висловленнях, менш виразні – у власне спонукальних вокативно-імперативних реченнях та інфінітивних односкладних конструкціях. Перспективними можуть стати дослідження засобів репрезентації суб'єктно-адресатних відношень у спонукальних конструкціях інших жанрово-стильових різновидів української та іноземних мов.

Література:

1. Грищенко А. П. Спонукальне речення. Українська мова. Енциклопедія / редкол. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. 3-є вид. зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови: монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
4. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові: монографія. Чернівці : Місто, 2002. 272 с.
5. Костусяк Н. М. Функційні ознаки грами спонукальної синтаксичної модальності. Волинська філологічна: текст і контекст, 2012. Вип. 14. С. 63–75.
6. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.
7. Харченко С. В. Семантико-синтаксична і комунікативна структура речень спонукальної модальності: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2001. 20 с.
8. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2005. 20 с.

9. Пянтковська А. Є. Інтонаційні особливості спонукальних конструкцій. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: зб. наук. пр. Херсон : Вид-во ХДУ, 2007. Вип. V. С. 222–225.
10. Шкіцька І. Ю. Спонукальна модальність у структурі безособово-інфінітивних речень сучасної української мови. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць / відп. ред. проф. Л. А. Лисиченко. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2006. Вип. 19. С. 117–124.
11. Шило С. Б. Граматичні засоби вираження спонукальної модальності в агітаційно-політичному дискурсі. Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-прикладні рішення і підходи. Міждисциплінарні перспективи. Том V / редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, М. Стреначікова. Баку – Банська Бистриця – Ужгород – Херсон : Посвіт, 2019. С. 424–429.
12. Дмитренко О. Л. Директивні мовленнєві акти в публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.
13. Шатілова О. С. Особливості оформлення спонукальної інтенції в науковому тексті. Вісник Донецького національного університету. Серія: Гуманітарні науки. 2014. № 1–2. С. 251–256.
14. Дрінко Г.Г. Спонукальні конструкції в англійській та українських мовах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2005. 21 с.

Mezhov O., Kostusiak N., Zdikhovska T. Means of expressing subject-addressee relations in persuasive expressions of the Ukrainian language

Summary. The article presents a systematic analysis of the means of expressing subject-addressee relations in direct statements of the persuasive modality, selected from the texts of artistic and conversational styles of the modern Ukrainian language. The semantics of predicate syntaxeme

as the core of the propositional structure of motivational sentences is characterized. Valence potential, lexical content and morphological means of expressing predicates are revealed. The component composition determined by the valence of the predicate of substantive syntaxeme is established. Case variants of subject and addressee syntaxeme, the nature of semantic-syntactic relations between them are determined. The possibilities of explicit/implicit expression of semantic components of persuasive statements are described. Verbal predicates of physical, psycho-emotional, mental and speech activity most often function in the propositional structure of direct persuasive sentences, most often with the intentions of command and request in the imperative, performative and infinitive forms of the verb. The valence of such verbal predicates involves mandatory explicitly or implicitly expressed substantive syntaxeme (subject in the nominative case, addressee in the dative or subject-addressee in the vocative) and occasionally optional (object, locative, instrumental). Subject-addressee relations, which arise through the mediation of predicate syntax, reflect the relationship between the speaker and the addressee of speech in specific persuasive communicative acts. Such communicative-pragmatic intentions can be either explicitly expressed using the appropriate types of predicates, or hidden. All considered persuasive statements are syntactic synonyms. Despite the structural differences, they are united by a single propositional content, represented by a set of semantics, reflecting the basic subject-addressee relations in the general system of persuasiveness.

Key words: persuasive statements, sentences, syntaxeme, valence, case, modality, subject-addressee relations.